

SOKAKTAKİ GÖLGE: KAÇIŞTAKİLER

Dr. Berna Uslu Kaya

Bilkent Laboratory & International School (BLIS)

ÖZ

Türk edebiyatında 1940 sonrasında yazılan romanlarda varoluşsal bunaltımın izlerini görmek mümkündür. Bu bunaltımın sosyal sebeplerinin başında da yakın dönem tarihine iz bırakan askerî darbeler ve sıkıyönetim gelmektedir. Sıkıyönetim baskıları, yasakları ve sürgünleri içinde kalan entelektüelin varoluşsal çıkmazları da derinleşmektedir. Adalet Ağaoğlu'ndan, Sevgi Soysal'a, Ayla Kutlu'dan, Tezer Özlü'ye, Leyla Erbil'e, Bilge Karasu'ya, Latife Tekin'e ve Oya Baydar'a uzanan 1960 sonrası kadın yazarların dilinde hep aynı şarkı vardır: Kaçış! Çalışmamız yukarıda bahsi geçen kadın entelektüeller ile sınırlandırılmıştır. Çalışmamız amacı ise sokağın edebiyata yansıyan yüzüne, 1960 sonrası yaşanan sıkıyönetim baskıları, yasakları ve sürgünleri içinde kalan entelektüelin varoluşsal çıkmazlarına ışık tutmaktır.

Anahtar Kavramlar: Sokak ve Edebiyat, Kaçış, Bunaltı.

SHADOW ON THE STREET: ESCAPE

ABSTRACT

It is possible to see the anxiety of existentialism in novels written after 1940 in Turkish literature. At the beginning of the social causes of this anxiety are the military coups and martial law that left a mark on the recent history. Existential dilemma of the intellectual got deeper within the martial law pressures, prohibitions and exiles. There is always the same song in the works of post-1960 female authors from Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, from Ayla Kutlu to Tezer Özlü, from Leyla Erbil to Pınar Kür, Latife Tekin and Oya Baydar: Escape! Our study is limited to the aforementioned authors. The aim of our study is to shed light on the face of the streets reflected in literature, existential dilemma of the intellectual got deeper within the martial law pressures, prohibitions and exiles experienced after 1960.

Keywords: Street and Literature, Escape, Anxiety

1. GİRİŞ

Psikologlar aidiyeti, her insanda doğal olarak var olan bir ihtiyaç olarak görme eğilimindedirler. Örneğin, şiddet ve yoğunluğunda kişisel farklılıklar bulunsa ve ifade etme biçimleri kişilere ve kültürlere göre değişiklikler gösterse de aidiyetin tüm kültürlerde ve tüm insanlarda belirli bir derecede bulunduğunu belirten Baumeister & Leary, (1995:520) kişilerarası bağlılık arzusu anlamında aidiyet ihtiyacının “fundamental bir insan motivasyonu olduğunu” ileri sürer. Aidiyet, Maslow’un “İhtiyaçlar Piramidi”nde de önemli bir yer tutar. Onun piramidinde, ait olma/aidiyet gereksinimi, fizyolojik gereksinimler ve güvenlik gereksiniminden sonra gelmektedir (Solak, 2017:20).

“Tanzimat’tan bu yana Türk aydınının alınyazısı iki kelimedede düğümleniyordu: Aldanmak ve aldatmak. Senaryoyu başkaları hazırlamıştı, biz sadece birer oyuncuyduk. Nesiller bu ütopyanın kurbanı olmuşlardı” (Meriç, 2007, s. 323). Sokakta olan, evinden mahrum bırakılan, eve dönemeyen, yaşamın ucuna sürülen ve hiçbir yere dönemeyen kadın entelektüelin bunaltısı sadece sosyalist bir tabandan gelen ideolojik sebeplerden kaynaklanmaz. Tanrı’yı öldürmüş, bunaltısı yeri göğü aşmış, isimsiz ve köksüz kalmış aydının kadınca dramı, Türkiye’de hem yazar olmak, hem de kadın olmak çizgisinde birleşir. Virginia Wolf, Kendine Ait Bir Oda adlı eserinin girişinde şöyle der: “Eğer kurmaca eserler yazacaksa, bir kadının parası ve kendine ait bir odası olmalıdır; bu da, göreceğiniz gibi, kadının gerçek doğasına ve kurmaca edebiyatın gerçek doğasına ilişkin önemli sorunu çözümsüz bırakıyor.” (Wolf, 2014, s. 6). Türkiye’nin yakın siyasi geçmişinde kendini sokaklara atan kadın yazarların odası, çizginin diğer ucunu gösterir çoğunlukla. Küçük burjuva aydınını, kadın erkek omuz omuza gece gündüz sokağa sürükleyen bu yazgı, bizde romanın odalarda değil, sokakta yazılışına en

önemli sebeptir. İçsel bir başkaldırı ile başlayan ve sonrasında sokağa taşan söz konusu kaçış, Türk edebiyatında entelektüel bir paranoya olarak karşımıza çıkar. Başka bir ifade ile, aydın tutunamaz, Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam romanında ifade ettiği gibi, tutamak sorunu yaşar, çevresine yabancılaşır, bunalır ve kaçar. Özellikle 1940 sonrasında kaleme alınan eserlerde bu kaçış ve yabancılaşma varoluşsal bir bunaltıyla/boğuntuya dönüşür. Çalışmamızda sıkça geçen bunaltı/boğuntu/bunalım kavramlarını bu noktada açıklamak gerekmektedir. “Varoluşçu felsefede önemli yeri olan bu kavram (bunaltı), insanoğlunun içinden çıkmış olduğu hiçlik ve yöneldiği gelecek karşısında duyduğu yürek daralmasını, endişeyi, tedirginliği dile getirir. Heidegger’de boğuntu hiçliğin tehdidi karşısındaki insan varoluşunun içinde bulunduğu güvensizliktir. Sartre’da boğuntu duygusu, özgürlüğümüzün kendi kendini kavramasından; kendi kendini fark edip bilince varmasından doğar” (Hilâv, 1993, s. 183). Temel bunalım (basic anxiety) problemi ise “Çocukluk döneminde düşman olarak görülen çevre karşısında duyulan düşmanlık, yalnızlık, çaresizlik” (Hançerlioğlu, 1997, 225) olarak karşımıza çıkarken, Erich Fromm, boğulmuşluk hissini, insanın başlangıçtaki günahına atfedilen bir paradoks biçiminde değerlendirir. Erich Fromm’a göre; “İnsan cennetten kovulmuştur ve oraya geri dönemez. Kendisi ile doğa arasındaki çatışmanın laneti omuzlarına yükletilmiştir. Dünya insan için yapılmamıştır; insan doğaya atılmıştır ve kendi eksiksiz gelişmesine hizmet eden, kendi insanca yuvası olan bir dünyayı ancak kendi etkinliği ve aklıyla yaratabilir.” (Fromm, 1993, s. 329). Çalışmamızın sınırlılıkları içinde ele alınan eserlerde kaçışın en önemli sebebi sayılan yabancılaşmanın hem felsefi hem de psikolojik sebepleri ön plandadır. “Felsefi-varoluşçu öğretisi yabancılaşmanın kaynağını insanın dünyada bir yabancı olarak varoluşunun sonlu ve yalıtılmış doğasında bulduğu yerde, psikolojik yaklaşım yabancılaşmanın kökünü Oedipus kompleksiyle, uygar toplumdaki engellenme olgusu ile

arar” (Cevizci, 2000, 996). Varoluşsal bunaltıya göre, insan yaratılmamış, evrene bırakılmıştır. Bu sebeple de sahipsizdir. İnsanın mutlak olan bu sorumluluğu varoluşçuluğun çekirdeğine böylece yerleşir. Sonuç ise, kişinin kaçınılmaz bunaltısı ve kendini kendisi ile var etme noktasındaki cinnetidir. Sartre’a göre, “insan bunaltıdır” (Sartre, 1999, 36). Sartre, Bunaltı adlı kitabında, bunaltıdan keyif alan bir noktada bulur kendini. Zira insanla özdeş olan bunaltı, artık insanın kendisidir. Sartre bunu şu sözlerle ifade eder: “(...)ama bir dert gözüyle bakmıyorum ona artık. Benim için bir hastalık, bir hırçınlık nöbeti olmaktan çıktı: Bunaltı benim çünkü...” (Sartre, 2005, 172). Sokaktaki Gölgeleler “Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum. Türk entelektüeli, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir” (Karaosmanoğlu, 2002, s. 36). Kadın entelektüellerin kaçıışı başlangıçta sosyal sebeplerden kaynaklanır. Bunun en önemli sebebi aydınının sosyal çevreye yabancılaşmasıdır. İnsanın kendine ve öteki olana yabancılaşması, entelektüel anlamda yaşanacak pek çok sorunu da beraberinde getirir. Bu noktada yabancılaşmak, yalıtılmış bir yaşam biçimi anlamı da taşır. Toplumun yaşam biçiminden koparak, yalnız kendileri olan bir dünya inşa eden kötücüller, yabancılaşmanın kendilerine ve topluma dönük yüzünde ruhsal anlamda da pek çok sıkıntı yaşar. Ahmet Cevizci, yabancılaşmanın yalıtılmışlık düzlemini şöyle ifade eder: “Yabancılaşmanın yalıtılmayla ilgili boyutu, insanların toplumun norm ve değerlerinden uzaklaşmış ya da kopmuş oldukları hissine kapıldıkları, toplumsal ilişkilerde dışlanmışlık ya da yalnızlık duydukları zaman ortaya çıkar. Öte yandan, yabancılaşmanın ‘normsuzluk’la ilgili boyutu, Kabul görmüş ve gelenekselleşmiş davranış kalıplarına uyamama ya da bağlanamamayı ifade ederken, yabancılaşmada, kendinden uzaklaşma, kişinin psikolojik bakımdan ödüllendirici olan etkinlikler bulunamamasıyla ilgilidir” (Cevizci, 2000, s. 994). Yalnızlık, yabancılaşma, yeraltına sığınma bir müddet sonra sosyal ve bireysel

anlamda yaşanacak kötücül algıyı besler. Kurmaca dünyanın içinde kaçış yaksız ve ayıpsız olsa da, yazar/anlatıcı bağlamında esere bakıldığında bu kaçış toplum tarafından dışlanmışlığı da yansıtır. Kaçışını Türk romanında Kaçış adlı romanı ile vurgulayan Ayla Kutlu söz konusu romanında entelektüel duruşun dramını şu sözlerle özetler: “Sorun bir takım acılara, yokluklara katlanmak değil, bir başkasının onu bunlara zorlaması. Düş kurmasını bile yasaklayabilmesi. Daha doğrusu bu zorlamanın bilincine erip ermemekte” (Kutlu, 1986, s. 173). Ayla Kutlu’nun acı, yokluk, zorlama, yasaklama kelimeleri ile gönderme yaptığı askeri darbelerin izlerini dönem romanlarının pek çoğunda görmek mümkündür. Çalışmamız çerçevesinde ele alınan yazarlardan Adalet Ağaoğlu’nun Dar Zamanlar üçlemesinin sonuncu romanı olan Hayır’da da sıkıyönetime karşı benzer bir eleştiri söz konusudur. Adalet Ağaoğlu, Ayla Kutlu’nun “düş kurmanın yasaklanmasına” ilişkin tepkisini Hayır adlı eserinde konunun çerçevesini genişleterek şöyle özetler: “Bu ülkede yine bir asker darbesinin olduğu, sıkıyönetimce binlerce insanın tutukevlerine tıkıldığı, henüz dava bile açılmadan haklarında yasaların biçebileceğinden öte cezalar biçildiği, onların çeşitli işkencelere uğratıldıkları, bazılarının ortadan kaybolduğu, bazılarının sakat kaldığı, hatta üstlerine yüklenen görevlerin çokluğu ve ağırlığı altında ezilen birçok emir kulunun, yeterince robotlaşmamış bir yığın işkencecinin de delirdiği, ya intihar ettiği bir gerçek” (Ağaoğlu, 2014c, s. 55). Darbeler ile gelen sıkıyönetim, sokağa çıkma yasağı, işkenceler, intiharlar ile yüzleşen aydının bunaltısı bu noktada artar. Sıkıyönetimin, aydın muhayyilesinde duvarın, engelin, yasakların, sürgünün diğer adıdır. Aydın bu baskı içinde ruhsal ve zihinsel anlamda kendine kaçacak, sığınacak bir nokta arar. Bu noktada ise aydının kendisi ve çevresi ile yüzleşmesi başlar. Batı’nın kendi içindeki çatışmalarının bir neticesi olarak karşımıza çıkan varoluşçuluk 1940’lı yıllarda değişen siyasi ve sosyal şartlar nedeniyle Türk aydınına da etkisi

altına alır. Buna göre II. Dünya Savaşı'nın tüm dünya üzerindeki etkileri, aydınların kendilerine ve dönemlerine karşı içe çekilmelerine neden olduğunu bilmekteyiz. Evrene güvenemeyen aydın, huzuru kendinde aradıkça, huzuru huzursuzluğunda duyumsadıkça ve ruhsal anlamda derinine indikçe, bunaltısı da artar. Türkiye'de 1960 Mayıs'ında gerçekleşen darbe belki de en büyük tesirini aydınlar üzerinde yapar. Derin hayal kırıklarının ardından, inançlarının hiçe sayılması, aydını sonsuz yokluk buhranına/boğuntusuna sürükler. Başka bir ifadeyle yenilen, yorulan ve aldatılan aydın, kendini ve değerlerini sorgular. Böylece, ruhsal yıkım, içsel bir başkaldırıyı, zihinde patlayan bombaların ruhsal tahribatını da beraberinde getirir. Askeri darbenin altında fikren ve ruhen ezilen aydının delirmesini ya da intihar etmesini doğal bir sonuç olarak gören Adalet Ağaoğlu, Hayır romanında, özgür düşünce karşısında duran tüm yinelemelere “hayır” der. Romanın sonunda, “aynılaşmaya da hayır!” diyen yazar, tüm genellemelerin karşısındadır. Adalet Ağaoğlu, Dar Zamanlar üçlemesinde değişen zamanın sokaklara ve odalara yansıyan yüzüne ışık tutar. Ölmeye Yatmak romanı modern zamanın sabahını, Bir Düşün Gecesi kararın havayı/akşamı/geceyi, Hayır bir tam günün kaosunu, entelektüel algının sıkışan zaman imbiğinden süzer. Yazar, üç romanda da aynı ölüm havasını, sonsuz kaçış algısını okura sunar. Adalet Ağaoğlu, Ölmeye Yatmak, Hayır ve Bir Düşün Gecesi romanlarının siyasi ve sosyal arka planına, devrim Cumhuriyeti'nden, darbe günlerine kadar geniş bir tarihsel süreci koyar. Adalet Ağaoğlu, Ölmeye Yatmak romanındaki zaman kaygısını, ân'ı yazamamış olmasını ise şu sözlerle anlatır: “İlk adımda, ânı yazmadım, ama bir saat 20 dakikanın romanını yazdım. Roman kendisiyle hesaplaşırken kahramanın da kendisiyle hesaplaşması gerekiyordu” (Andaç, 2000, s. 66). Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak romanı, dakikalara sığınan roman zamanında, kendisi ile hesaplaşan, hayata dair her şeyi arkasında bırakan aydının ölüme yatarken

kendisi ve hayat ile arasındaki hesaplaşmasını anlatır. Modern çağın toplumda başgösterdiği krizlerin, bireysel ve kimliksel bir paradoksa dönüşmesi, varlık deneyimlerinin toplum tarafından ötekileştirilmesi, entelektüel anlamda sıkışmışlığın da ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu durum Giddens'in da ifade ettiği gibi bir süre sonra bireysel paradoksa dönüşür. Giddens'e göre; "(...) insanlar modernite koşullarında genellikle bu tür sorunlarla genellikle doğrudan yüzleşmezler: Bu sorunlar bireyin kişiliği içinde çözüme kavuşturulmaktan ziyade, kurumsal olarak bastırılır. Bu durum kaygının kontrolünde paradoksal sonuçlara sahiptir" (Giddens, 2014, s. 234). Romanın başında Aysel'in otel odasında soyunup yatağa girmesi onun tabiri ile ölmeye yatması da yukarıda işaret edilen paradoksal sıkışmışlığı yansıtmaktadır. Aysel, belki de bir saatlik bir zaman içinde, tüm geçmişini ve şimdisini hesaba çeker. Onun, çıplak olarak yatağa serilişinde kadın kimliğinin başkaldırısı, bastırılmış dürtüler ve yabancılaşmış entelektüel korkularından da izler vardır. Ölmeye Yatmak romanında kendini bir otel odasında ölmeye yatıran Aysel, "Ölmek nedir? Ölmek, yaşamış olmayı bilmeyi gerektiriyor" (Ağaoğlu, 2014a, s. 282) der. Yaşamın sınırlarını kendinde sorgulayan Aysel'in sokaktan odaya kaçışında, ölmeye yatmasında hem cinsel kimliğin baskılanan yüzüne ve kadının sokaktaki rolüne de bir isyan vardır. Ölmeye Yatmak romanında sokağın kadın üzerindeki yıkıcı etkilerini de görmek mümkündür. Örneğin, Aysel bir otel odasında kendini hesaba çeker, geçmişi ile yüzleşir. Bu yüzleşmede çocukluğuna ve gençliğine dönen yazar, o dönemlerde toplumun kızlar üzerindeki baskıcı yüzü ile hesaplaşır. Aysel, sadece kocasını öğrencisi ile aldatan bir kadın olduğu için ölmeye yatmaz, o aynı zamanda sosyal anlamda yaşadığı sıkışmışlık hâli ve bunaltısı ile otel odasına kaçır. Tezer Özlü'nün Yaşamın Ucuna Yolculuk adlı romanında da kendini böylesi bir sıkışmışlık hâli içinde sokaklara ve otel odalarına atan anlatıcının öyküsü vardır. Tezer Özlü'nün yazar/anlatıcı bağlamında

doğrudan eserin muhtevasına dâhil olduğu eserinde, kendini en sevdiği yazarların peşinden sürükleyen yazarın hayatından da izler bulmak mümkündür. Tezer Özlü Yaşamın Ucuna Yolculuk adlı eserinde yaşamında iz bırakan yazarlardan Cesare Pavese, Italo Svevo ve Kafka'nın hayatlarına yaptığı yolculuğu anlatılır. Kentlerin sessizliğini, boşalan sokakları, meydanları tek başına gezen yazar, yalnızlık duygusundan beslendikçe, kendini her şeye karşı daha yabancı olarak görmeye başlar. Onun, “ve bana geceler yetmiyor. Günler yetmiyor. İnsan olmak yetmiyor. Sözcükler, diller yetmiyor” (Özlü, 2015, s. 9) cümlelerinde geceleri, günleri, sözcükleri, dilleri, hatta insan olmayı bile aşmak isteğinin isyanı vardır. Tezer Özlü, Berlin Duvarı insanların üzerine yıkılırken, onların fikirlerini de ezen duvarlara olan tepkisini şu sözlerle anlatır: “Hiçbir kent Berlin kadar ölümü, hiçbir kent insana Berlin kadar yaşamı düşündürmüyor. Her duvar dar. Her duvar kapalı. Her duvar insanın üzerinde bir baskı. Bu kentin her yerine daha önceki duvarlarımla birlikte gidiyorum. Ana babamın evinin dar duvarlarıyla” (Özlü, 2015, ss. 15-16). Kendisi gibi pek çok aydını etkileyen, inandığı değerleri siyasi baskının altından kurtaramayanlar, “duvara” bambaşka bir anlam yükler. Bu noktada duvar, sokaktaki engelin, meydanlardaki sınırın, kısıtlanmışlığın ve ötekileşmenin adıdır. Yaşamı boyunca devrimci mücadelenin içinde olan Tezer Özlü, Çocukluğum Soğuk Geceleri romanında bu mücadelenin kendindeki yansımaları şu sözlerle anlatır: “Ölüyorum, devrimci mücadeleyi bensiz sürdürün diyorum. Ne 12 Mart döneminde, ne öncesi ne de sonrası devrimci mücadele içinde kendime bir yer vermiş değilim. Düşünce ve davranışlarımın küçük burjuva özgürlüklerinin sıkıcı sınırlarını yıkmaktan öte bir anlam taşımaz. (...) Ölümle burun buruna gelince, kendiliğinden dışa yansımış bir dilek. Düşüncelerin özü” (Özlü, 2012, ss. 52-53). Ölmeye yattığında, son dileğinin devrimci mücadele için olması ve bunun yazara göre bir “öz” anlamı taşıması da önemlidir. Tezer

Özlu, devrimci ve anarşist ruhunu yalnız siyasi düzlemde yaşamaz. Onun, insanların dayatmaları ile şekil alan her şeye karşı ruhu devrimcidir. Herkes gibi olmaya, kendisi olamamaya karşı koydukça da, ötekilerin evrenine kötücülleşir. Tıpkı Oya Baydar'ın Hiçbir Yere Dönüş'ünde ve Ayla Kutlu'nun Kaçış'ında olduğu gibi, burada da fikirlerin, ülkülerin sokaktakiler tarafından değersizleştirilmesine karşı üzüntü ve öfke vardır. Oya Baydar'ın Hiçbir Yere Dönüş romanı, "Duvar henüz üstümüze yıkılmamıştı" (Baydar, 2013, s. 11) cümlesi ile başlar. Romanda Berlin Duvarı'nın yıkılması ile fikirleri de taşların altında kalan neslin sürgün günlerini taçlandıran tek fikir dönüştür. Hiçbiryer'e Dönüş romanının diğer dönem romanlarını özetleyen yanı da burada karşımıza çıkar. İsimsiz iki kahramanın, kadın ve erkeğin, değerler içinde değersizleşmesi, entelektüel acıları, tutunamayışları ve köksüzlükleri Oya Baydar'ın "dönüş" teklifi ile bir başka kapıya açılır. Buna rağmen yazar, kaçışın sonrasında artık dönüşün olmadığını açık bir şekilde okura gösterir. Sürüldükleri yerden çıkıp yeniden yurtlarına döndüklerinde hiçbir şeyi başlangıçtaki gibi bulamayan entelektüellerin dramı da burada ortaya çıkar. Bir zamanlar uğruna ölümü göze aldıkları ideolojilerin itibarsızlaşması, verilen mücadelenin yok sayılması entelektüel anlamda yaşanacak kaçışın da sebebi olur. Kaçan/kaçmak zorunda olan/sürülen entelektüel, yaşamın ucuna yolculuk ederken bulur kendini. Burada varılacak yer de rota da meçhuldür. Aynı boşluk Adalet Ağaoğlu'nun Bir Düşün Gecesi romanında benzer bir ses tonu ile karşımıza çıkar. "Boşluk. Hiçlik. Gecenin karanlığı. Değil. Yeterince karanlık değil. Gece dediğin katran gibi olmalı. (...)böyle işte, ne gece ne gündüz. İkiisi arası bir şey. Benim gibi. Ben de bir şeyin ikisi arasındayım" (Ağaoğlu, 2014b, s. 36). İtibardan düşen siyasi düşüncelerin, "şimdilerin gözünde" masallaşması ve moda rüzgârının içinde sadece bir "dekor" oluşturması Tezer Özlu için de kötücüllüğün adıdır. Tezer Özlu'nün bu kötücül algısını ve onun

ülkesinden kaçışını Batı Günü'ndeki şu sözlerinde görmek mümkündür: “Evet, nereden geliyorum? Bana yabancı olan ana-babadan. Bana yabancı bir dilden. Beni sevindiren ve ürküten bir doğadan. Acı çektiğim, kaçmak istediğim bir ülkeden” (Özlu, 2014, s. 45). Kalben bağlanılan, uğruna işkencelere katlanılan, sürgün günlerinde onlara kutsal bir kaçış edimi sağlayan fikirlerin, yeni nesil için bir şarkıya dönüşmesi, tıpkı Adalet Ağaoğlu'nda, Oya Baydar'da, Ayla Kutlu'da olduğu gibi kötücül algının insana ve evrene yansımaya neden olur. Sokaktaki/dışarıdaki gecenin altının çizildiği romanlarda da böylesi bir tutunamayışın karanlığın içinden yükselen sesine kulak verir okur. Leyla Erbil, Karanlığın Günü romanında aydınlığa değil; karanlığa tutunan “belleğimi dibinden kazısam” (Erbil, 2014, s. 130) diyen aydının bir gecesini anlatır. Bir zamanlar kutsal değer ve mefkûrelere tutunanların, gerçekler karşısındaki “aydın travmasını” ortaya koyar. Bir vakitler kendini halkı için unutanlar, sosyal gerçeklik karşısında bedbindir. Zira ne çabaları ne kendileri ne de mücadeleleri halk tarafından yeteri kadar algılanmamaktadır. Kendini unutma pahasına çıkılan yolda, elinde halka dair bir umut ışığı ile eve dönemeyen aydının dramıdır bu. Latife Tekin'in Gece Dersleri romanı sosyalizme gençliğini vermiş Gülfidan'ın kendisiyle ve çevresiyle hesaplaşma hikâyesindedir. Gülfidan, Sekreter Rüzgâr kod adı ile sokaktaki devrim ateşini savunucusu iken zamanla kendi mağarasına sığınmışların bedbinliğini üzerinde taşır. Gece Dersleri, cadde ve sokaklarda karanlığa bürünmüş öğretilerin entelektüel üzerindeki dramını yansıtır. Söz konusu dram ve sıkışmışlık hali de kötücüllüğün ve öfkenin önce kendinden başlamasına neden olur. Gülfidan'ın “Ben on sekiz yaşındayken artık ölü bir canavardı hayat bilgim(...) soluğum sığacak yer bulamazdı. Kuskün bükülmelerle uçup gittiğini görürdüm. Açık kalan ağzımdan içeri nefret dolardı. ‘Ah hayat hiç benim olamadın’” (Tekin, 2012, s. 55) cümlelerine, Adalet Ağaoğlu'nun dar zaman

aralığında süzülen bunaltısı yansımış gibidir. Devrim sancılarının meydandan odalara sızışını, dar zamanlarında bulan Ağaoğlu, sokakta kaybettiklerini ölmeye yatarak arayanlardandır. Sevgi Soysal'ın Yenişehir'de Bir Öğle Vakti romanında da kendisine ait olamayan hayatların savruk hikâyesi vardır. Sevgi Soysal, söz konusu romanında zamanı ve mekânı sosyolojik bir algı ile okuruna sunar. Roman Yenişehir'de, bir öğle vakti yıkılmak üzere olan kavak ağacının etrafındaki insanların yaşamından kesitlerden oluşur. Yenişehir'in bir sokağında yıkılmak üzere olan kavağın göndermeleri, yıkılan Berlin Duvarı'nın sosyolojik anlamdaki algıları ile benzerdir. Bu noktada, meydanların ve sokakların simgesi olan kavak ya da duvarın altında kalan yine halkın kendisidir. Emekle dikilen, üzerine siyasi ve sosyal bir anlam yüklenen nesnelere sokakta yıkılışı/tahribi/hiçe sayılması entelektüelin zihninde ve ruhunda devrilen devrimin acısına ortaktır. Ağacın etrafında toplanan kalabalığa tepeden bakan Sevgi Soysal, aynı olayı farklı gözlerden ve farklı kültürel seviyelerden seyreden insanların fotoğrafını çeker. Kurgu, siyasi ve sosyal düzendeki insanların yerlerini ve hayata bakışını anlatır. Bunun içindir ki kavağın yıkılışına bakan kalabalığın, temelde birbiri ile ilişkisi yoktur. Buna rağmen romanda, sokakta omuz omuza değmeden, aynı siyasi düzen içinde varlık kazanmaya çalışan tiplerle karşılaşırız. Yenişehirde Bir Öğle Vakti romanında Ali, lümpenleri, kenar mahalle hırsızlarını “düzenin çamuru” olarak niteleyen Doğan'a hak vermez. Ona göre, bunun tam aksine onlar bu düzenin çürüklüğünü ve bozukluğunu en iyi ortaya koyanlardır. Sevgi Soysal, sokaktakileri/onları Ali'nin dilinden bunu şu cümleler ile aktarır: “Bana sorarsan onlar düzenin çürüklüğünü, bozukluğunu en iyi yansıtan kişiler. Onların tavırları, bozulmuş, çürümüş, çarka karşı denenmiş savunmalar. Kimse onlar gibi, onlar kadar düzenle bağlarını koparmamıştır. Onların bu çarkın bir yerine takılma umudu falan yoktur” (Soysal, 2007, s. 211). Sevgi Soysal'ın “onlar” olarak adlandırdığı

kişiler sokaktakilerdir. Onlar yani halk sokakların nabzını tutan ve entelektüel anlamda zihnen ve ruhen verilen tüm mücadelenin kahramanlarıdır. Sonuç “İşte buyuz... Bu Nevakâr'ız. Bu Mahur Beste'yiz, bunlara benzeyen nice nice şeyleriz! Onların içimizdeki yüzleri, bize ilham edecekleri hayat şekilleriyiz” (Tanpınar, 2004, s. 234) Türk romanının Batılılaşma serüveni Batı'dan gelen rüzgârla gözünü dışarıya diker. Başlangıçta halk için yazmak, onların yazarı olmak, onları bilinçlendirmek için ortaya konan eserler, bir müddet sonra bireyin içsel çıkmazlarına da ışık tutar. Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle sıkıyönetim, darbe zamanlarında yasaklanan sokak, entelektüel muhayyilede bunaltının kaynaklarından biridir. Özellikle 1960 askeri darbesinin sonrasında kadın yazarların ortaya koydukları eserlerde içe dönük bir savaşımın izleri kendini gösterir. Bu noktada varoluşçuluğun açık biçimde ayak izlerini takip eden yazarlarda, sokak için verilen mücadele karşısında yılgın, bedbin, kötücül bir ruh hali ön plana çıkar. Meydanlarda sıkılan yumrukların, emekle dikilen ve ayakta kalması için mücadele edilen ağaç ya da duvarın karanlığa gömülmesi entelektüel anlamda yaşanacak drama, ölmeye yatmaya, tutunamamaya, bunaltıya ve kaçışa da zemin hazırlar. Kendine ait odasından kovulan, sokaktaki dönüş yolunu kaybeden, karanlığın içinde, dar zamanlarını bunaltı ile yaşayan kadın yazarların kaçışları da bu sebeple sancılıdır. Zira, aydın kaçmak ve kurtulmak istedikçe kısır bir döngünün içine hapsolür. Nihayetinde de kaçılarak varılan yer, gidilenden farksız değildir. Türk edebiyatı, yasaklıların, yasaklanmışlığın, iki dünya arasında kalanların, sokaktan kaçıp odaya/yeraltına saklananların, kendini yaşamın ucuna sürenlerin ve neticede hiçbir yere dönemeyenlerin izleri entelektüel muhayyilenin büyük fotoğrafından şöyle yansır: Onlar, sokaktaki gölgelerdir. Onlar, ötekilerin gölgesi bedenlerini aydınlatsın diye kendi sürgünlerinde sürünen, kaçıştakilerdir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, A.** (2014a). *Ölmeğe Yatmak. Dar Zamanlar I.* İstanbul: Everest Yayınları.
- (2014b). *Bir Düşün Gecesi. Dar Zamanlar II.* İstanbul: Everest Yayınları.
- (2014c). *Hayır. Dar Zamanlar III.* İstanbul: Everest Yayınları.
- Andaç, F.** (2000). *Adalet Ağaoğlu Kitabı. Sen Türkiye'nin En Güzel Kazasıdır.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Baydar, O.** (2013). *Hiçbiryer'e Dönüş.* (12. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Cevizci, A.** (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü.* (4. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Erbil, L.** (2014). *Karanlığın Günü.* (7. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fromm, E.** (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri Birinci Kitap.* (Ş. Alpagut, Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Payel Yayınları.
- Giddens, A.** (2014). *Modernite ve Bireysel Kimlik. Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Hançerlioğlu, O.** (1997). *Ruhbilim Sözlüğü.* (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Hilâv, S.** (1993). *100 Soruda Felsefe El Kitabı.* (6. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K.** (2002). *Yaban.*(43. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları..
- Meriç, C.** (2007). *Mağaradakiler.*(15. Baskı).(Haz. Mahmut Ali Meriç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlü, T.** (2012). *Çocukluğumun Soğuk Geceleeri.* (18. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (2014). *Kalanlar.* (13. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

(2015). *Yaşamın Ucuna Yolculuk*.(24. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sartre, J. P. (2005). *Bulantı*. (E. Alkan, Çev.) İstanbul: Oda Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2004). *Huzur*.(2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tekin, L. (2012). *Gece Dersleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wolf, V. (2014). *Kendine Ait Bir Oda*. (H. Saraç, Çev.) İstanbul: Remzi Kitapevi..